

Strengthening Communities through Grassroots Democracy Development in Thailand

Banjerd Singkaneti

Faculty of Law, National Institute of Development Administration, Thailand

E-mail: banjerd.s@nida.ac.th, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6246-1497>

Received 12/03/2024

Revised 25/03/2024

Accepted 31/03/2024

Abstract:

Background and Aims: Facilitating collaborative group activities between the civil society network and relevant academic networks to carry out the task of developing area development plans and bolstering member participation in building a robust and sustainable community, which contributes to the growth of Thai democracy. Thus, research into creating robust communities and the advancement of democracy in Thailand. Thus, this paper examines the critical endeavor of bolstering communities and nurturing grassroots democracy in Thailand. Through a thorough investigation, it delves into four key aspects: elucidating the conceptual underpinnings of democracy at the local level, identifying the essential sociological conditions necessary for fostering grassroots democracy in Thailand, proposing guidelines for integrating democratic principles within local communities and presenting a summary of operational strategies deployed during the initial phase of the research.

Methodology: This research was conducted as a qualitative study by extracting lessons learned from the action research project. "Social innovation to build strong communities based on "Thai Identity Democracy" by studying academic documents and field studies. Data were analyzed using the Thematic analysis method.

Result: Emphasizing the necessity of implementing robust measures and mechanisms to drive community development, the study particularly underscores the central role of coordination at the provincial level and the establishment of a "Public Sphere". Additionally, it advocates for collaborative partnerships with network organizations within the public sector to collectively advance the community empowerment agenda. Strengthened and united communities are portrayed as pivotal agents in local governance, equipped to tackle pressing issues affecting their members. By cultivating active community engagement in problem-solving endeavors, the groundwork is laid for addressing structural inequalities and nurturing a distinctively Thai democratic ethos grounded in communal cooperation.

Conclusion: Overall, the data emphasizes how important it is to take strong action and work together to promote community development, focusing on public sector partnerships and provincial coordination. It prepares the way for tackling inequality and establishing a distinctly Thai democratic ethos based on group collaboration by empowering communities and encouraging active participation.

Keywords: Strong Communities; Grassroots Democracy; Thai Identity Democracy; Public Sphere

การสร้างชุมชนเข้มแข็งกับการพัฒนาประชาธิปไตยฐานรากของไทย¹

บรรเจิด สิงคะเนติ

คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ประเทศไทย

บทคัดย่อ

ภูมิหลังและวัตถุประสงค์: การขับเคลื่อนของเครือข่ายภาคประชาสังคมตลอดจนเครือข่ายวิชาการที่เกี่ยวข้องผ่านการดำเนินกิจกรรมกลุ่มแบบเน้นการมีส่วนร่วมเพื่อดำเนินงานจัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนอันนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยของไทย ดังนั้นการการศึกษาเรื่องการสร้างชุมชนเข้มแข็งกับการพัฒนาประชาธิปไตยฐานรากของไทยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่น (2) สภาพสังคมวิทยาพื้นฐานของการสร้างประชาธิปไตยฐานรากของไทย (3) แนวทางในการสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทย และ (4) บทสังเคราะห์สรุปจากการดำเนินงานในครึ่งปีแรก

ระเบียบวิธีการศึกษา: การวิจัยนี้ดำเนินการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการถอดบทเรียนจากการดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งพื้นฐานของ “ประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” ด้วยการศึกษาดูงานเชิงเอกสารทางวิชาการและการศึกษาในภาคสนาม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์แก่นสาระ

ผลการศึกษา: ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนในสังคมไทย แต่ทั้งนี้จะต้องหาแนวทางและวางมาตรการกลไกที่จะพัฒนาให้เกิด “พื้นที่กลาง” ในแต่ละชุมชน โดยเฉพาะ “พื้นที่กลาง” ในระดับจังหวัด นอกจากนี้ ยังมีความจำเป็นที่จะต้องประสานงานกับองค์กรภาคีเครือข่ายที่ทำงานกับภาคประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ถึงเป้าหมายในการที่จะสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่ หากชุมชนในแต่ละพื้นที่มีความเข้มแข็งมีความเป็นเอกภาพ ชุมชนจะมีบทบาทอย่างสำคัญในการช่วยเหลือภาครัฐในการบริหารจัดการในระดับพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ เมื่อประชาชนในพื้นที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมแก้ไขปัญหาในพื้นที่ของตนเองได้ รากฐานเหล่านี้จะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำในทางโครงสร้างและจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทยที่วางพื้นฐานสำคัญอยู่ที่ชุมชน

สรุปผล: โดยรวมแล้วผลการวิจัยเน้นย้ำถึงความสำคัญของการดำเนินการที่เข้มแข็งและทำงานร่วมกันเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชน โดยมุ่งเน้นไปที่ความร่วมมือของภาครัฐและการประสานงานระดับจังหวัด เป็นการเตรียมแนวทางในการจัดการกับความไม่เท่าเทียมกันและสร้างหลักประชาธิปไตยไทยที่ชัดเจนโดยอาศัยการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มโดยการเพิ่มขีดความสามารถให้กับชุมชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น

คำสำคัญ: ชุมชนเข้มแข็ง; ประชาธิปไตยฐานราก; ประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย; พื้นที่กลาง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการศึกษาวิจัย โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งพื้นฐานของ “ประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” ผลงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ: ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัยศักยภาพสูง (สัญญาเลขที่ N42A660622)

บทนำ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งพื้นฐานของประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนของเครือข่ายภาคประชาสังคมระดับตำบลและจังหวัดร่วมกับภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนเครือข่ายวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผ่านการดำเนินกิจกรรมกลุ่มแบบเน้นการมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถอดบทเรียน ประสานงาน และบูรณาการการดำเนินงานจัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน โดยการขับเคลื่อนผ่านพื้นที่กลางระดับตำบล ระดับจังหวัด และระดับชาติ เพื่ออาศัยความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่ระดับต่าง ๆ พัฒนามาสู่การสร้างประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย อันจะเป็นรากฐานของประชาธิปไตยในสังคมไทยอย่างแท้จริง โดยเป็นประชาธิปไตยที่ความมั่นคงและยั่งยืนต่อไปภายหน้า ในปีแรกคณะผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ความพร้อมเชิงพื้นที่ในแต่ละภูมิภาค และคัดเลือกพื้นที่ซึ่งมีความพร้อมในการพัฒนากลไกเครือข่ายชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างความเป็น “พื้นที่กลาง” ของการประสานงานระหว่างชุมชนหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรภาคประชาสังคม ฯลฯ 5 พื้นที่ ได้แก่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดชลบุรี จังหวัดขอนแก่น จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดพัทลุง เพื่อเป็นพื้นที่นำร่องในการดำเนินการโครงการฯและพัฒนาแนวคิดเพื่อดำเนินการในพื้นที่อื่น ๆต่อไปในปีที่ 2 และปีที่ 3

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการศึกษาวิจัย โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งพื้นฐานของ “ประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” ผลงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ: ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัยศักยภาพสูง (สัญญาเลขที่ N42A660622) (บรรเจิด สิงคะเนติ และคณะ 2562)

บทความนี้แบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้ (1) แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่น (2) สภาพสังคมวิทยาพื้นฐานของการสร้างประชาธิปไตยฐานรากของไทย (3) แนวทางในการสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทย และ (4) บทสังเคราะห์สรุปจากการดำเนินงานในครึ่งปีแรก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่น

ในหัวข้อนี้แบ่งการศึกษาออกเป็น แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง และ แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่น โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง (Community Strengthening)

ความเข้มแข็งของชุมชนหมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับโดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชุมชน สหกรณ์ บริษัท องค์กร

ชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ด้วยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญ คือ 1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตน และชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง 2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน 3) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจน เป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ 4) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน 5) สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน 6) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วย การพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช้การพึ่งพาตลอดไป 7) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน ชุมชนอื่น ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐราชการ องค์กรเอกชนนักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว โดยมีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ 1) การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง 2) การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนให้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและ

การสร้างเครือข่ายของชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ, มีนาคม 2565: 21-23) 3) ขณะเดียวกันการสร้างชุมชนประชาธิปไตยให้มีความเข้มแข็งยังต้องอาศัยกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนมี 4 ระดับ ได้แก่ (1) ปัจเจบุคคลต้องเข้าใจสิทธิหน้าที่ และการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด (2) ครอบครัวต้องมีบทบาทหน้าที่ในการอบรม สั่งสอนบุตรหลานให้เข้าใจหลักการประชาธิปไตย (3) ชุมชนหรือหมู่บ้านสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนได้อย่างเท่าเทียมกันและเสมอภาค ชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยกันและกันนำไปสู่ชุมชนความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และ (4) ภาวศิเครือข่ายต้องประสานความร่วมมือในรูปแบบบูรณาการเพื่อส่งเสริมและผลักดันชุมชนให้มีความเข้มแข็งตามวิถีแห่งความเป็นชุมชนประชาธิปไตย (เสกสรรค์ สนาวา และคณะ, 2563, 45)

2. แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่น

แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นสมัยใหม่ หลักใหญ่เป็นแนวคิดที่สนับสนุนเรื่องการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบออกจากรัฐบาลส่วนกลางไปสู่ระดับชุมชนท้องถิ่น อันได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล เทศบาล อำเภอ หรือเมือง ฯลฯ โดยมีเป้าหมายให้ประชาชนซึ่งอยู่ในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเป็นผู้ได้รับประโยชน์สูงสุดจากการกระจายอำนาจดังกล่าว ดังนั้น ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นสมัยใหม่จึงไม่ใช่เป็นเรื่องเพียงแค่ “การเลือกตั้ง” ตัวแทนหรือผู้นำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ อย่างที่เข้าใจกันโดยทั่วไปเท่านั้น ทว่าแนวคิดประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นต้องการ “เสริมสร้างพลังอำนาจ” ให้กับชุมชนท้องถิ่นและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ได้มีสิทธิมีส่วนในการกำหนดนโยบาย หรือมีสิทธิในการกำหนดความเป็นไปของชุมชนท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ได้ หรือมีโอกาสเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรงในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบกับตัวเอง ที่ระดับชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยมาจากพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นที่มีคุณภาพ จะสามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนหรือพลเมืองได้มากขึ้น เมื่อประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ก็จะช่วยให้เกิดชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งและทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน ในท้ายที่สุดแล้วจะช่วยให้ตอบสนองต่อชีวิตความเป็นอยู่ และความต้องการของชาวบ้านผู้อยู่อาศัยในชุมชนท้องถิ่นนั้นได้

เราอาจกล่าวได้ว่า ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นแท้จริงแล้วก็คือรูปแบบหนึ่งของ “ประชาธิปไตยทางตรง” ที่สนับสนุนให้ “ประชาชนได้ปกครองตนเอง” อันมาจากรากฐานของแนวคิดจาก “เบื้องล่างสู่เบื้องบน” (bottom - up democracy) ซึ่งก็คือการสนับสนุนให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของชุมชนท้องถิ่นที่ตนอยู่ด้วยตนเอง ไม่ใช่ให้รัฐบาลกลางและเจ้าหน้าที่รัฐระดับต่าง ๆ เป็นผู้กำหนดแต่ฝ่ายเดียว ประชาธิปไตยทางตรงที่เข้มแข็งจะช่วยทำให้ประชาชนมีอำนาจมากขึ้น และมีโอกาสปกครองตนเองได้มากขึ้น มหาตมะ คานธี กล่าวว่า “ระบอบการปกครองที่ดีมีอำมาตยาแทนการปกครองตนเองได้” และยังทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นเช่นกัน ประชาธิปไตยทางตรงจะช่วยรักษาวินัยชีวิตชุมชนท้องถิ่น มิให้ถูกทำลายจากอำนาจของระบบทุนนิยมและอำนาจทางการเมืองที่ฉ้อฉลได้

ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็งมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดระบบธรรมาภิบาล พร้อมทั้งสนับสนุนประชาธิปไตยในระดับชาติให้เข้มแข็งได้ เนื่องจากการสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น การที่ประชาชนจำนวนมากได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง จะยิ่งทำให้สังคมเข้าใจถึงความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “หัวใจของประชาธิปไตยจะเดินได้ด้วยมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทุกคน” และการมีส่วนร่วมทางการเมืองยังช่วยเสริมสร้างให้เกิด “วัฒนธรรมแบบพลเมือง” (civic culture) ซึ่งบุคคลที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองนี้ จะเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นทางการเมือง และพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐและกลุ่มทุนที่มีขอบ อันจะส่งผลให้ระบบการเมืองมีความสุจริตโปร่งใส และช่วยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องจัดหาบริการต่าง ๆ ที่สำคัญและจำเป็นต่อชุมชน รวมถึงการจัดหาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อมาตอบสนองต่อความต้องการที่จำเป็นต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างแท้จริง

นักวิชาการอย่างเช่น Kymlicka & Straehle (1999) เสนอความเห็นว่ ในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่ยังต้องการพลเมืองที่สนใจในการเข้ามาตรวจสอบอย่างละเอียดถี่ถ้วนต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และยังมีแนวคิดในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ต่อนโยบายรัฐ เขาเห็นว่าพลเมืองต้องสามารถควบคุมกำกับให้นักการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐทุกระดับ ต้องมีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติหน้าที่และการกระทำของพวกเขาได้ อีกทั้งพลเมืองต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องกิจการสาธารณะอย่างเข้มแข็ง โดยผ่านกระบวนการปรึกษาหารืออย่างมีอารยะ พฤติกรรมเช่นนี้ Kymlicka เรียกว่าคือ “แก่นแท้ของคุณธรรมแบบพลเมือง” (the core civic virtues) ซึ่งประชาธิปไตยในทุกระดับ (รวมถึงประชาธิปไตยระดับชุมชนท้องถิ่น) จะเกิดขึ้นได้ ต้องมีพลเมืองที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เป็นพื้นฐาน อันจะทำให้ระบอบประชาธิปไตยสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากแนวคิดของ Kymlicka นี้ ช่วยยืนยันให้เราเห็นว่า ถ้าจะให้ประชาธิปไตยระดับชุมชนท้องถิ่นเกิดขึ้นได้ ประชาชนหรือชาวบ้านต้องมีความกระตือรือร้น สนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ และนักการเมืองในทุกระดับ และต้องกล้าวิพากษ์วิจารณ์ต่อนโยบายรัฐที่ผิดพลาด หรือสร้างผลกระทบในทางเสียหายต่อชุมชนท้องถิ่น นายแพทย์ประเวศ วะสี (2551) ได้กล่าวเปรียบเทียบเรื่องการสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นไว้อย่างน่าสนใจว่า เปรียบได้กับ “การสร้างเจดีย์” ถ้าฐานรากของเจดีย์ไม่มั่นคงแข็งแรงแล้ว เจดีย์ก็จะทรุดและล้มลงได้ ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นถ้าหากสังคมไทยต้องการสร้างประชาธิปไตยที่มีความมั่นคงแข็งแรงแล้ว จำเป็นต้องสร้าง “ประชาธิปไตยที่ระดับชุมชนท้องถิ่น” ก่อน เพราะเปรียบเหมือนรากฐานของเจดีย์ ท่านยังได้นำเสนอยุทธศาสตร์การสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นว่า “ต้องมีการลดอำนาจรัฐและเพิ่มอำนาจประชาชน” ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นจะต้องทำให้เกิดกระบวนการร่วมคิดและร่วมทำ เพื่อให้เกิดปัญญาร่วมกันของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น อันจะทำให้มีประสิทธิภาพในการต่อสู้และการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ เมื่อชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งแล้ว ประชาธิปไตยระดับประเทศก็จะมีคามยั่งยืนด้วย แนวคิดของท่านเช่นนี้นับว่ามีประโยชน์ และมีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทยอย่างมากเช่นกัน

ในผลงานของ Barber, B.R. จากหนังสือชื่อ “Strong Democracy : Participatory Politics for a New Age (2003) ได้มีข้อเสนอถึงหลักการสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่มีความเข้มแข็งและมีเสถียรภาพในทำนองเดียวกันว่า ต้องสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งในทุกระดับ โดยประชาชนจะต้องมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง และมีการรวมตัวกันเป็น “ชุมชนที่เข้มแข็ง” ขึ้นมาให้ได้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการที่สมาชิกในชุมชนท้องถิ่น ได้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเข้มแข็งในทุกระดับ ด้วยความมีสำนึกและรับผิดชอบต่อหน้าที่ของพลเมือง คือปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนค้ำจุนให้เกิดชุมชนเข้มแข็งได้และชุมชนเข้มแข็งจะช่วยเสริมสร้างให้เกิดระบอบประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพขึ้นในสังคมได้ในท้ายที่สุดเช่นกัน

โดยสรุป แนวคิดประชาธิปไตยระดับชุมชนท้องถิ่นสมัยใหม่ เป็นแนวคิดที่ต้องการกระจายอำนาจไปสู่ระดับชุมชนท้องถิ่น และต้องการเสริมสร้างอำนาจให้กับประชาชนหรือชาวบ้านได้มีสิทธิมีส่วนในการกำหนดนโยบาย และกำหนดความเป็นไปของชุมชนท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ อันจะทำให้เกิดชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งและยั่งยืน จากแนวคิดของนักวิชาการดังที่ได้กล่าวมา ล้วนเห็นพ้องกันว่าประชาธิปไตยระดับชุมชนจะเกิดขึ้นได้ ต้องสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวางในทุกระดับ โดยประชาชนจะต้องเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นทางการเมือง กล่าววิพากษ์วิจารณ์นโยบายรัฐ พร้อมทั้งจะเข้ามามตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและกลุ่มทุนโดยมิชอบ อันจะทำให้เกิดระบบการเมืองการปกครองที่มีความสุจริตและโปร่งใสเมื่อชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งแล้ว ประชาธิปไตยระดับชาติก็必将มีความยั่งยืนด้วย

อย่างไรก็ดี ได้มีข้อวิจารณ์จากนักวิชาการตะวันตกที่มีต่อประเทศกำลังพัฒนาว่า จากประสบการณ์ของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายนั้น มักมีข้อจำกัดเรื่องการกระจายอำนาจในระดับชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่มีลักษณะการเชื่อมโยงให้เข้ากับปรัชญา แนวคิด และเป้าหมายสำคัญของประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเสริมสร้างอำนาจให้กับประชาชน และการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อกำหนดอนาคตของชุมชนได้ และรวมถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามตรวจสอบการทำงานด้านความโปร่งใสขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการมีโอกาสดำเนินการติดตามตรวจสอบการทำงาน เพื่อให้เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ได้ แต่มักให้ความสนใจเฉพาะเรื่อง “การเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น” ทั้งหมดนี้ได้สร้างข้อจำกัดต่อการทำให้สิทธิเสรีภาพ และการให้อำนาจแก่ประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง

แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นสมัยใหม่ หลักใหญ่เป็นแนวคิดที่สนับสนุนเรื่องการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบออกจากรัฐบาลส่วนกลางไปสู่ระดับชุมชนท้องถิ่น อันได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล เทศบาล อำเภอ หรือเมือง ฯลฯ โดยมีเป้าหมายให้ประชาชนซึ่งอยู่ในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเป็นผู้ได้รับประโยชน์สูงสุดจากการกระจายอำนาจดังกล่าว ดังนั้น ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นสมัยใหม่จึงไม่ใช่เป็นเรื่องเพียงแค่ว่า “การเลือกตั้ง” ตัวแทนหรือผู้นำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ อย่างที่เข้าใจกันโดยทั่วไปเท่านั้น ทว่าแนวคิดประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นต้องการ “เสริมสร้างพลังอำนาจ” ให้กับชุมชนท้องถิ่นและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ได้มีสิทธิมีส่วนในการกำหนดนโยบาย หรือมีสิทธิในการ

กำหนดความเป็นไปของชุมชนท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ได้ หรือมีโอกาสเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรงในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบกับตัวเอง ที่ระดับชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยมาจากพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นที่มีคุณภาพ จะสามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนหรือพลเมืองได้มากขึ้น เมื่อประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ก็จะช่วยให้เกิดชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งและทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดการพัฒนาดังอย่างยั่งยืน ในท้ายที่สุดแล้วจะช่วยตอบสนองต่อชีวิตความเป็นอยู่ และความต้องการของชาวบ้านผู้อยู่อาศัยในชุมชนท้องถิ่นนั้นได้

เราอาจกล่าวได้ว่า ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นแท้จริงแล้วก็คือรูปแบบหนึ่งของ “ประชาธิปไตยทางตรง” ที่สนับสนุนให้ “ประชาชนได้ปกครองตนเอง” อันมาจากรากฐานของแนวคิดจาก “เบื้องล่างสู่เบื้องบน” (bottom - up democracy) ซึ่งก็คือการสนับสนุนให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของชุมชนท้องถิ่นที่ตนอยู่ด้วยตนเอง ไม่ใช่ให้รัฐบาลกลางและเจ้าหน้าที่รัฐระดับต่าง ๆ เป็นผู้กำหนดแต่ฝ่ายเดียว ประชาธิปไตยทางตรงที่เข้มแข็งจะช่วยให้ประชาชนมีอำนาจมากขึ้น และมีโอกาสปกครองตนเองได้มากขึ้น มหาตมะ คานธี กล่าวว่า “ระบอบการปกครองที่ดีมีอามาทดแทนการปกครองตนเองได้” และยังทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นเช่นกัน ประชาธิปไตยทางตรงจะช่วยรักษาวินัยชีวิตชุมชนท้องถิ่น มิให้ถูกทำลายจากอำนาจของระบบทุนนิยมและอำนาจทางการเมืองที่ฉ้อฉลได้

ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็งมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดระบบธรรมาภิบาล พร้อมทั้งสนับสนุนประชาธิปไตยในระดับชาติให้เข้มแข็งได้ เนื่องจากการสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น การที่ประชาชนจำนวนมากได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง จะยิ่งทำให้สังคมเข้าใจถึงความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “หัวใจของประชาธิปไตยจะเด่นได้ด้วยการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทุกคน” และการมีส่วนร่วมทางการเมืองยังช่วยเสริมสร้างให้เกิด “วัฒนธรรมแบบพลเมือง” (civic culture) ซึ่งบุคคลที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองนี้ จะเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นทางการเมือง และพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและกลุ่มทุนที่มีขอบ อันจะส่งผลให้ระบบการเมืองมีความสุจริตโปร่งใส และช่วยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องจัดหาบริการต่าง ๆ ที่สำคัญและจำเป็นต่อชุมชน รวมถึงการจัดหาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อมาตอบสนองต่อความต้องการที่จำเป็นต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างแท้จริง

นักวิชาการอย่างเช่น Kymlicka & Straehle (1999) เสนอความเห็นเห็นว่า ในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่ ยังต้องการพลเมืองที่สนใจในการเข้ามาตรวจสอบอย่างละเอียดถี่ถ้วนต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และยังมีแนวคิดในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ต่อนโยบายรัฐ เขาเห็นว่าพลเมืองต้องสามารถควบคุมกำกับให้นักการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐทุกระดับ ต้องมีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติหน้าที่และการกระทำของพวกเขาได้ อีกทั้งพลเมืองต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องกิจการสาธารณะอย่างเข้มแข็ง โดยผ่านกระบวนการปรึกษาหารืออย่างมีอารยะ พฤติกรรมเช่นนี้ Kymlicka เรียกว่าคือ “แก่นแท้ของคุณธรรมแบบพลเมือง” (the core civic virtues) ซึ่งประชาธิปไตยในทุกระดับ (รวมถึงประชาธิปไตยระดับชุมชนท้องถิ่น) จะเกิดขึ้น

ได้ ต้องมีพลเมืองที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เป็นพื้นฐาน อันจะทำให้ระบอบประชาธิปไตยสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากแนวคิดของ Kymlicka นี้ ช่วยยืนยันให้เราเห็นว่า ถ้าจะให้ประชาธิปไตยระดับชุมชนท้องถิ่นเกิดขึ้นได้ ประชาชนหรือชาวบ้านต้องมีความกระตือรือร้น สนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ และนักการเมืองในทุกระดับ และต้องกล้าวิพากษ์วิจารณ์นโยบายรัฐที่ผิดพลาด หรือสร้างผลกระทบในทางเสียหายต่อชุมชนท้องถิ่น นายแพทย์ประเวศ วะสี (2551) ได้กล่าวเปรียบเทียบเรื่องการสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นไว้อย่างน่าสนใจว่า เปรียบได้กับ “การสร้างเจดีย์” ถ้าฐานรากของเจดีย์ไม่มั่นคงแข็งแรงแล้ว เจดีย์ก็จะทรุดและล้มลงได้ ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นถ้าหากสังคมไทยต้องการสร้างประชาธิปไตยที่มีความมั่นคงแข็งแรงแล้ว จำเป็นต้องสร้าง “ประชาธิปไตยที่ระดับชุมชนท้องถิ่น” ก่อน เพราะเปรียบเหมือนรากฐานของเจดีย์ ท่านยังได้นำเสนอยุทธศาสตร์การสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นว่า “ต้องมีการลดอำนาจรัฐและเพิ่มอำนาจประชาชน” ประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นจะต้องทำให้เกิดกระบวนการร่วมคิดและร่วมทำ เพื่อให้เกิดปัญญาร่วมกันของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น อันจะทำให้มีประสิทธิภาพในการต่อสู้และการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ เมื่อชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งแล้ว ประชาธิปไตยระดับประเทศก็จะมีคามยั่งยืนด้วย แนวคิดของท่านเช่นนี้นับว่ามีประโยชน์ และมีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทยอย่างมากเช่นกัน

ในผลงานของ Barber, B.R. จากหนังสือชื่อ “Strong Democracy : Participatory Politics for a New Age (2003) ได้มีข้อเสนอถึงหลักการสำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่มีความแข็งแรงและมีเสถียรภาพในทำนองเดียวกันว่า ต้องสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งในทุกระดับ โดยประชาชนจะต้องมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง และมีการรวมตัวกันเป็น “ชุมชนที่เข้มแข็ง” ขึ้นมาให้ได้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการที่สมาชิกในชุมชนท้องถิ่น ได้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเข้มแข็งในทุกระดับ ด้วยความมีสำนึกและรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของพลเมือง คือปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนคำจูงให้เกิดชุมชนเข้มแข็งได้และชุมชนเข้มแข็งจะช่วยเสริมสร้างให้เกิดระบอบประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพขึ้นในสังคมได้ในท้ายที่สุดเช่นกัน

โดยสรุป แนวคิดประชาธิปไตยระดับชุมชนท้องถิ่นสมัยใหม่ เป็นแนวคิดที่ต้องการกระจายอำนาจไปสู่ระดับชุมชนท้องถิ่น และต้องการเสริมสร้างอำนาจให้กับประชาชนหรือชาวบ้านได้มีสิทธิมีส่วนในการกำหนดนโยบาย และกำหนดความเป็นไปของชุมชนท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ อันจะทำให้เกิดชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งและยั่งยืน จากแนวคิดของนักวิชาการดังที่ได้กล่าวมา ล้วนเห็นพ้องกันว่าประชาธิปไตยระดับชุมชนจะเกิดขึ้นได้ ต้องสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวางในทุกระดับ โดยประชาชนจะต้องเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นทางการเมือง กล้าวิพากษ์วิจารณ์นโยบายรัฐ พร้อมทั้งจะเข้ามาตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและกลุ่มทุนโดยมิชอบ อันจะทำให้เกิดระบบการเมืองการปกครองที่มีความสุจริตและโปร่งใส เมื่อชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งแล้ว ประชาธิปไตยระดับชาติก็จะมีคามยั่งยืนด้วย

อย่างไรก็ดี ได้มีข้อวิจารณ์จากนักวิชาการตะวันตกที่มีต่อประเทศกำลังพัฒนาว่า จากประสบการณ์ของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายนั้น มักมีข้อจำกัดเรื่องการกระจายอำนาจในระดับชุมชนท้องถิ่น เนื่องจาก

ประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่มีลักษณะการเชื่อมโยงให้เข้ากับปรัชญา แนวคิด และเป้าหมายสำคัญของประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเสริมสร้างอำนาจให้กับประชาชน และการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อกำหนดอนาคตของชุมชนได้ และรวมถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาตรวจสอบการทำงานด้านความโปร่งใสขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการมีโอกาสดำเนินการติดตามตรวจสอบการทำงาน เพื่อให้เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ได้ แต่มักให้ความสนใจเฉพาะเรื่อง “การเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น” ทั้งหมดนี้ได้สร้างข้อจำกัดต่อเรื่องการให้สิทธิเสรีภาพ และการให้อำนาจแก่ประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง

สภาพสังคมวิทยาพื้นฐานของการสร้างประชาธิปไตยฐานรากของไทย

การศึกษาสภาพสังคมวิทยาพื้นฐานของการสร้างประชาธิปไตยฐานรากของไทยแบ่ง หัวข้อการศึกษาออกเป็น 2 หัวข้อ คือ 2.1 สภาพพื้นฐานของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง 2.2 ชุมชนเข้มแข็งที่จัดการตนเองในประเด็นต่าง ๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. สภาพพื้นฐานของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

จากการศึกษาประสบการณ์ของชุมชนหรือองค์กรชุมชนในระดับพื้นที่จากการศึกษางานที่มีการวิเคราะห์แนวทางในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย โดยเฉพาะจากงานศึกษาของประภาส ปันตบแต่ง และคณะ (2565) เรื่อง การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ ที่เสนอต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เมื่อเดือนมีนาคม 2565 มีประเด็นที่สำคัญที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของชุมชนท้องถิ่น 6 ประเด็นสำคัญ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ, มีนาคม 2565: 86) (1) การมีจิตภาพร่วมกันของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง (2) การจัดการร่วมในเชิงสถาบัน (3) การจัดการความรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมในความรู้และการยกระดับองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ (4) มีกติกา มีข้อตกลงร่วมในการจัดการ (5) บทบาทภาคประชาสังคมกับการเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาชุมชน และ (6) การสร้าง “พื้นที่กลาง” หรือ “พื้นที่เจรจาและปรึกษาหารือ”

จากงานศึกษาดังกล่าวได้มีข้อเสนอในเชิงนโยบายประการหนึ่งที่เป็นขับเคลื่อน “พื้นที่กลาง” ระดับตำบลให้เป็นกลไกเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้

(1) ข้อเสนอต่อขบวนการองค์กรชุมชน มีข้อเสนอ ดังนี้ ก. การสำรวจสภาพของสภาองค์กรชุมชนระดับตำบลและเทศบาลทั้งหมด ข. การสร้างความรู้ ความเข้าใจถึงประโยชน์และความสำคัญของการสร้างพื้นที่กลางในระดับตำบล ที่ต้องทำงานเชื่อมโยงกับท้องถิ่น ท้องที่ ส่วนราชการและภาคีพัฒนาอื่น ๆ ค. สภาองค์กรชุมชนระดับตำบล ต้องเป็นพื้นที่สำคัญในการเชื่อมโยงเพื่อให้เกิดพื้นที่กลางในระดับตำบล

เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกมิติแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน และ ง. การจัดทีมหรือคณะทำงาน เพื่อสนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง

(2) ข้อเสนอต่อส่วนราชการระดับอำเภอและจังหวัด มีข้อเสนอ ดังนี้ ก. การส่งเสริม สนับสนุน ให้เกิด “พื้นที่กลาง” หรือกลไกการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล เพื่อชุมชนได้มีแผนงาน หรือโครงการ พัฒนาที่สอดคล้องและเป็นไปตามความต้องการของพื้นที่ ข. การสร้างความเชื่อมโยงแผนการพัฒนาระหว่าง พื้นที่ตำบล อำเภอ และจังหวัด อย่างมีเป้าหมายร่วมกัน ค. การจัดตั้งกลไก หรือคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตระดับจังหวัด ที่ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และส่วนราชการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีตัวแทนของเครือข่ายสภาองค์กรชุมชน ท้องถิ่น ผู้นำศาสนา ภาคประชาสังคม และภาคีพัฒนาต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนา คุณภาพชีวิตของประชาชนในภาพรวมของจังหวัด

จากงานศึกษาต่าง ๆ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชุมชนที่ดำเนินการจัดการปัญหาในเชิงพื้นที่และ ความพยายามในการจัดตั้งองค์กรเพื่อการแก้ไขปัญหา รวมทั้งจากประสบการณ์เชิงพื้นที่ในสังคมไทย อาจสรุป ลักษณะพื้นฐานของสังคมไทยอันเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาให้เกิดชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่หรือการพัฒนา ประชาธิปไตยฐานรากในสังคมไทย ดังนี้

ก. สังคมไทยเป็นสังคมที่รักสงบไม่ค่อยชอบความขัดแย้ง โดยเฉพาะสังคมชุมชนต่าง ๆ เนื่องจาก มีลักษณะของความเป็นญาติพี่น้องหรือสังคมพหุพ้อง

ข. สังคมไทยโดยเฉพาะในสังคมระดับชุมชนยังเป็นสังคมที่เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส เชื่อฟังผู้นำ ชุมชน ผู้นำทางศาสนาหรือปราชญ์ชาวบ้าน ลักษณะพื้นฐานของสังคมชุมชนจึงมีลักษณะของการ ประนีประนอมมากกว่าที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งแตกแยกในชุมชน

ค. การดำเนินการใด ๆ ในสังคมชุมชนที่ประกอบด้วยคนหมู่มากที่ประกอบด้วยภาคส่วนต่าง ๆ ทุกฝ่ายเข้ามาร่วมดำเนินการ สังคมไทยเห็นว่ามีลักษณะเป็นหมู่คณะที่มีความร่วมแรงร่วมใจกันดีกว่าการให้ คนใดคนหนึ่งรับผิดชอบเพียงลำพัง

ลักษณะพื้นฐานดังกล่าวนี้เองถือว่าเป็นพื้นฐานในทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่จะเป็นฐานรากของการ พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งหรือเป็นฐานรากที่สำคัญที่จะพัฒนาประชาธิปไตยฐานรากแบบอัตลักษณ์ไทยให้มี ความเข้มแข็งต่อไป

2. ชุมชนเข้มแข็งที่จัดการตนเองในประเด็นต่าง ๆ

จากงานศึกษาของ (โกวิทย์ พวงงาม 2562: 455 – 683) โดยอาจแบ่งประเด็นที่ชุมชนเข้มแข็งได้ ดำเนินการ ดังนี้ (1) การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านการเงินชุมชน (2) การจัดการตนเองของชุมชน ท้องถิ่นด้านแผนชุมชน (3) การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม (4) การ จัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านการเกษตร (5) การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง (6) การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านความมั่นคงทางอาหาร (7) การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น

ด้านการต่อสู้กับความยากจน แนวทางในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว จากการศึกษาของ โกวีย์ พวงงาม ได้วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ประกอบด้วยปัจจัย ดังต่อไปนี้

2.1 กลไกหลักในการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น ประกอบด้วย 3 กลไกหลัก คือ (1) กลุ่มแกนนำและสมาชิกอาสาสมัคร (2) สมาชิกกลุ่ม และ (3) สภาผู้นำชุมชน โดยการเปิดพื้นที่ให้กับ คนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น มีกิจกรรมหรือกระบวนการหลักเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน หรือมีเวทีการ เรียนรู้

2.2 หลักการที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วยหลักการดังนี้ (1) หลักการประชาธิปไตยชุมชนที่เน้นการรับฟังความคิดเห็นอย่างรอบด้าน ตลอดจนการปรึกษาหารือและ ถกแถลง (Deliberative) (2) หลักการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่น (3) หลักการทำงานแบบทำทันที หรือ เรียกว่า “ททท” (4) หลักการเชื่อมโยงกิจกรรมทุกภาคส่วนให้เห็นเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมให้ได้ (5) หลักการแบ่งความรับผิดชอบให้แก่ชุมชนกลุ่ม โชน คุ่มละแวก และ (6) หลักการใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชน เป็นหลัก

2.3 กระบวนการที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ได้อาศัยกระบวนการดังนี้ (1) กระบวนการกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและต่อเนื่อง (2) กระบวนการตรวจสอบโดยเครือข่ายกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ ในชุมชน (3) กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (4) กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง (5) กระบวนการ ปรับแนวคิดชุมชน เพื่อให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง และ (6) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.4 เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น มีเครื่องมือที่หลากหลาย กล่าวคือ (1) ศิล 5 (2) ระบบเครือญาติ (3) คุ่มบ้าน โชนบ้าน กลุ่มบ้าน และละแวกบ้าน (4) แผนแม่บทชุมชน (5) กลุ่ม/ องค์กรชุมชน หรือเครือข่ายชุมชน (6) กฎระเบียบและกติกาที่ชัดเจน และ (7) ระบบข้อมูลและการวิเคราะห์ ข้อมูล

2.5 เป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่จะเกิดจากการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น จะมีลักษณะ ดังต่อไปนี้ (1) ความผูกพันต่อถิ่นกำเนิด (2) จิตสำนึกรักและหวงแหนชุมชน (3) การพึ่งตนเองของชุมชนและ (4) รูปแบบการจัดการตนเองที่เหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ

จากผลสรุปของงานศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและชุมชนจัดการตนเองได้ เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยปัจจัยและเงื่อนไขหลายประการที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนหันกลับมามองคุณค่าของ ตนเองและเห็นศักยภาพของชุมชนในการจัดการตนเองของชุมชน ดังนั้น การมีมาตรการและกลไกที่เหมาะสม ใน การส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาให้เกิดการสร้างชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นเครื่องมือที่จำเป็นสำหรับการ ผลักดันและขับเคลื่อนในเรื่องดังกล่าว

แนวทางในการสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทย

หัวข้อแนวทางในการสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 หัวข้อ คือ 3.1 แนวทางในการสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทย และ 3.2 แนวทางในการเสริมสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วยรายละเอียด ดังนี้

1. แนวทางในการสร้างประชาธิปไตยฐานรากของไทย

แนวทางในการสร้างประชาธิปไตยฐานรากของไทยแยกประเด็นในการพิจารณาออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ปัญหาอุปสรรคของประชาธิปไตยฐานรากในสังคมไทยและ 2) ขั้นตอนและกระบวนการในการสร้างประชาธิปไตยฐานรากในสังคมไทย ในที่นี้ขอกล่าวพอเป็นสังเขป ดังนี้

1) ปัญหาอุปสรรคของประชาธิปไตยฐานรากในสังคมไทย มีดังนี้ (1) ระบบการปกครองของไทยเป็นระบบการปกครองที่เน้นการรวมศูนย์อำนาจ (2) การจัดการบริหารการปกครองของไทยในระดับจังหวัดมีการจัดองค์กรที่ซ้อนกันหลายระดับ (3) การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมีข้อจำกัดในการจัดการเชิงพื้นที่และ (4) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการมีส่วนร่วมตามสังกัดของทางราชการ

2) ขั้นตอนและกระบวนการในการสร้างประชาธิปไตยฐานรากในสังคมไทยมีแนวทางในการดำเนินการ 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การอาศัยรากฐานของความเป็นชุมชนในตำบลเป็นพื้นฐานของการสร้างประชาธิปไตย โดยมีข้อพิจารณา ก. ลักษณะพื้นฐานของสังคมในชุมชน ข. โครงสร้างของสังคมชุมชน ค. ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน ง. สภาพปัญหาพื้นฐานของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 อาศัยพื้นฐานความสามัคคีของสังคมชุมชนดังทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมในการพูดคุยแลกเปลี่ยน ก. สังคมสมัยใหม่มีความซับซ้อนมากขึ้น ข. ภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชนมีความหลากหลายมาก ค. การแก้ปัญหาโดยพิจารณาจากมิติของภาคราชการไม่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 อาศัยประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในการพูดคุยแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะประเด็นปัญหาของชุมชน ก. การอาศัยความสามัคคีบนพื้นฐานของชุมชน ปรึกษาหารือถึงประเด็นต่าง ๆ ในชุมชน ข. เมื่อทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมปรึกษาหารือ การปรึกษาหารือจึงพิจารณามุมมองที่แตกต่างในหลากหลายมิติ

ขั้นตอนที่ 4 นำผลการประชุมจากการปรึกษาหารือของชุมชนประสานความร่วมมือกับองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ในการแก้ปัญหาดังกล่าว ก. การปรึกษาหารือจนได้ฉันทามติของการประชุมปรึกษาหารือ ข. มติของการประชุมปรึกษาหารือสะท้อนความเป็นเอกภาพของชุมชน ค. องค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ควรเชื่อมโยงดำเนินการตามภาระหน้าที่เพื่อสนองตอบในการแก้ไขปัญหาของประชาชนอย่างแท้จริง

ขั้นตอนที่ 5 พัฒนาการใช้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาในพื้นที่ของสังคมชุมชนนั้น โดยเฉพาะแผนการพัฒนาในตำบล

ขั้นตอนที่ 6 สร้างพื้นกลางของชุมชนให้เป็น “เวทีกลาง” ของชุมชนและเป็นเครื่องในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน หรืออาจเรียกว่า “สภาประชาชนที่ปรึกษาระดับตำบล”

ขั้นตอนที่ 7 พัฒนาให้แต่ละจังหวัดมี “เวทีกลาง” ที่จะใช้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในระดับจังหวัด หรืออาจเรียกว่า “สภาประชาชนที่ปรึกษาระดับจังหวัด”

ขั้นตอนการดำเนินงานทั้ง 7 ขั้นตอนเป็นเพียงแนวทางเบื้องต้น เพื่อใช้ดำเนินการในการสร้าง “พื้นที่กลาง” ให้เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งนี้จะต้องพิจารณาบริบทของพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนแนวทางให้สอดคล้องเหมาะสมในแต่ละพื้นที่

2. แนวทางในการเสริมสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่น

แนวคิดทางสังคมวิทยาเห็นว่า “สังคม” ใหญ่กว่า “รัฐ” และมีความสำคัญมากกว่า ดังนั้น จึงต้องให้ความสำคัญกับประชาชนในทุกระดับได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในสังคมหรือชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและกำหนดอนาคตตนเองได้นั้น ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นและยังทำให้สังคมและชุมชนมีความเข้มแข็งอีกด้วยและการดำเนินกิจกรรมเช่นนี้ถือได้ว่าเป็น “กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับพื้นฐาน” ถ้าเดินตามแนวคิดนี้จะเห็นได้ว่า เรื่องการปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เนื่องจากการทำให้ภาคสังคมหรือภาคประชาชนสามารถเข้ามาควบคุมกำกับการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการทำให้ประชาชนสามารถกำหนดอนาคตของชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเองได้นั้น คือหลักการสำคัญของประชาธิปไตยซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในทางสากล เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วยเหตุผลสนับสนุนเพิ่มเติม ดังนี้

ประการแรก การปกครองส่วนท้องถิ่นคือ “หน่วยของการปกครองตนเอง” โดยคนที่จะมาปกครองคือ ชาวบ้านหรือคนในชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้น เมื่อพูดถึงการปกครองส่วนท้องถิ่นแล้วเราต้องไม่ลืมที่จะผนวกเอาประชาชนที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น เข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญหรือเป็นศูนย์กลางของการบริหารจัดการเสมอ และต้องพยายามสร้างอำนาจให้เกิดขึ้นกับประชาชนด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งหลักการของประชาธิปไตยก็กล่าวไว้อย่างชัดเจนแล้วว่า “ประชาธิปไตยคือ การปกครองของประชาชน และโดยประชาชน” แต่ในการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยเรา ได้ละเลยหลักการประชาธิปไตยเช่นนี้ไปโดยสิ้นเชิง

ประการที่สอง หน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่น ยังมีหน้าที่ในการให้บริการสาธารณะแก่ชุมชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งหน้าที่ในการให้บริการเหล่านี้ จะต้องมีการจัดลำดับความสำคัญตามความต้องการของประชาชน แล้วจึงถูกกำหนดออกมาเป็นนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป โดยข้อเท็จจริงแล้วในแต่ละชุมชนท้องถิ่นย่อมมีลักษณะและระดับของความต้องการที่แตกต่างกัน ดังนั้น การยินยอมให้ประชาชนได้ตัดสินใจ

เลือกและแสดงออกซึ่งความต้องการของตนเอง ลักษณะเช่นนี้ถือได้ว่าเป็น “กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยที่สำคัญ” และยังบ่งบอกถึงอำนาจที่มีอยู่ในมือของประชาชนที่สามารถกำหนดอนาคตชุมชนของตนเองได้

สำหรับแนวทางในการเสริมสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชนท้องถิ่นตามแนวคิดสังคมวิทยา ต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้าน จากเดิมที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ (parochial) กล่าวคือ เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ประชาชนขาดความสนใจ และขาดการรับรู้เรื่องราวในทางการเมือง ไม่คิดว่าตนเองมีความผูกพันกับระบบการเมืองมีความสำนึกทางการเมืองระดับต่ำ รวมถึงการมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า(subject) ที่อาจมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการเมืองอยู่บ้าง แต่ไม่สนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ทำหน้าที่เพียงผู้เฝ้าดูยอมรับและจำนนต่ออำนาจรัฐ ไม่ทำหน้าที่เรียกร้องหรือกดดันรัฐบาลแต่อย่างใด โดยต้องเปลี่ยนมาเป็นการมี “วัฒนธรรมแบบพลเมือง” (civic culture) กล่าวคือ เป็นผู้ที่สนใจเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองอย่างเข้มแข็ง ตระหนักถึงพลังและการมีสมรรถนะทางการเมืองของตนเอง เป็นพลเมืองที่มีความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม กล่าววิพากษ์วิจารณ์นโยบายรัฐที่ผิดพลาด มีความเชื่อว่าผลประโยชน์ส่วนตนและผลประโยชน์สาธารณะไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เป็นต้น

นักวิชาการยอมรับกันว่า “วัฒนธรรมแบบพลเมือง” เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่จะก่อให้เกิดประชาธิปไตยในระดับต่าง ๆ ทว่าการเสริมสร้าง “วัฒนธรรมแบบพลเมือง” ให้เกิดขึ้นได้นั้น เริ่มต้นจากต้องมีการเปิด “พื้นที่สาธารณะ” ให้ประชาชนได้มีโอกาสพูดคุย อภิปราย ถกเถียง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างอิสระและปลอดภัย ในประเด็นปัญหาสาธารณะทั้งที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนท้องถิ่น และปัญหาในระดับชาติ โดยไม่ต้องเกรงกลัวว่าจะมีใครมาคอยควบคุมสอดส่องหรือมีการนำไปปรับทัศนคติและพฤติกรรม การเปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็นทางการเมืองถือว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากจะช่วยให้ประชาชนได้มีโอกาสสนทนาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมาพูดคุยและถกเถียงกันได้ นักวิชาการบางท่าน เช่น West (2004) เสนอความเห็นสนับสนุนว่า “ไม่มีประชาธิปไตยที่ไหนสามารถอยู่รอดได้ โดยปราศจากวัฒนธรรมการถกเถียง การวิพากษ์วิจารณ์ การอภิปราย และการสานเสวนาหาทางออกร่วมกัน ในประเด็นปัญหาของสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นตน”

อย่างไรก็ดี เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การสร้างวัฒนธรรมแบบพลเมืองให้เกิดขึ้นกับประชาชนทั่วไปนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย จึงต้องอาศัยสถาบันและองค์กรต่าง ๆ เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน อย่างเช่น สถาบันการศึกษาที่มีความตั้งใจจริงในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น องค์กรภาครัฐที่มีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น องค์กรภาคประชาสังคม อันได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) และสื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อเข้ามาช่วยกระตุ้นส่งเสริม และให้การศึกษาเพื่อให้ผู้คนเกิดวัฒนธรรมแบบพลเมืองในกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมแบบพลเมืองก็จะเกิด “จิตสำนึกแบบพลเมือง” ไปพร้อมกัน การที่ผู้คนเกิดแนวคิดเช่นนี้ขึ้นได้จะเป็นตัวการขับเคลื่อนอย่างสำคัญที่จะก่อให้เกิดการจัดตั้งกลุ่ม หรือองค์กรภาคประชาชนอื่น ๆ ในชุมชนท้องถิ่นตามมา สนั่น ชูสกุล และคณะ (2550) เห็นว่า “ประชาชนจะเข้มแข็งได้ต้องมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมา การเติบโตอย่างเข้มแข็งของภาคประชาชนคือคุณค่า และความหมายโดยตรงของประชาธิปไตย ที่เราเฝ้าหาและอยากให้เกิดขึ้นจริงในบ้านเรา” โดยสรุปแล้ว กระบวนการเช่นนี้จะทำให้เกิดอำนาจของประชาชน และ

กระบวนการทางการเมืองในระดับชุมชนท้องถิ่นเช่นนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ก็จะเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนเพื่อเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่นไปสู่สิ่งที่ดีกว่าได้

มีข้อสังเกตว่า ในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศยากจน หรือในประเทศที่กำลังมีการเปลี่ยนผ่านจากเผด็จการไปสู่ประชาธิปไตย บทบาทขององค์กรภาคที่สามหรือภาคประชาสังคม อันได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) มูลนิธิ กลุ่มชมรม สมาคม หรือองค์กรที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นมาเองล้วนมีส่วนสำคัญอย่างมากในการช่วยเสริมสร้างอำนาจและความเข้มแข็งให้แก่ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นได้ เนื่องจากองค์กรภาคที่สามเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติการร่วมกันของประชาชน ทั้งโดยการสนับสนุนประชาชนให้เข้าร่วมการรณรงค์ผลักดัน การเรียกร้องผลประโยชน์ให้กับชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนการประท้วง ฯลฯ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว จะช่วยให้ประชาชนที่เสียเปรียบหรือผู้ด้อยโอกาสมีความรู้สึกมั่นใจในตนเอง มีความรู้สึกว่ามีพลังทางการเมืองมีคุณค่า มีเกียรติศักดิ์ศรีเหมือนกับคนอื่น ๆ ประสบการณ์ของการปฏิบัติเหล่านี้จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และช่วยให้ประชาธิปไตยพัฒนาได้ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นในอนาคต

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การส่งเสริมและเปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) ได้เข้ามาทำงานในชุมชนท้องถิ่น จะช่วยกระตุ้นให้ประชาชนได้ตระหนักและมีความตื่นตัวใน “ความเป็นพลเมือง” มากขึ้น เมื่อประชาชนมีความตื่นตัวและมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง ย่อมสร้างโอกาสหรือมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการรวมตัวจัดตั้งเป็นองค์กรภาคประชาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว การมีจำนวนและปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นขององค์กรเหล่านี้ ยิ่งเป็นการเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในระดับชุมชนท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้นเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของประเทศกำลังพัฒนา องค์กรภาคประชาสังคมต่าง ๆ เหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญ เช่น การช่วยทำหน้าที่ในการปกป้องสิทธิบางอย่างของชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องต่าง ๆ จนมีการกล่าวกันว่าสำหรับในประเทศกำลังพัฒนา องค์กรเหล่านี้ได้ทำหน้าที่สำคัญแทนพรรคการเมืองที่อ่อนแอในการช่วยปกป้องสิทธิชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นที่ถูกคุกคามจากกลุ่มอิทธิพลในคราบอำนาจรัฐ นักการเมือง และอำนาจกลุ่มทุน เพื่อต้องการเข้ามาแสวงหาทรัพยากรและผลประโยชน์จากชุมชนท้องถิ่น

เราจึงเห็นได้ว่า การสร้างคนให้มี “วัฒนธรรมแบบพลเมือง” ถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากในทางทฤษฎียอมรับกันว่าเป็นปัจจัยที่มีความจำเป็นพื้นฐาน ของการสร้างประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะในกลุ่มคนเหล่านี้จะรู้ว่าตนเองมีชุดของสิทธิและหน้าที่บางอย่างติดตัวอยู่ มันเป็นเรื่องของการตระหนักรู้ที่มากกว่าความเข้าใจที่ว่า “ความเป็นพลเมือง” ที่หมายถึง การไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง การเสียภาษี การเกณฑ์ทหาร หรือการปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ ฯลฯ แต่ตามความหมายนี้ หมายถึง การเป็นพลเมืองที่มีจิตสำนึก มีความตื่นตัว รู้ร้อนรู้หนาวต่อปัญหาบ้านเมือง กล้าโต้แย้งและวิพากษ์วิจารณ์กับสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และพร้อมที่จะเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง และกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะอย่างไม่ลังเล

ใน “สังคมที่เป็นประชาธิปไตย” ที่เป็นมากกว่า “รัฐที่เป็นประชาธิปไตย” ได้ยืนยันหลักในการให้อำนาจประชาชนสามารถมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย ในทุกการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อ

การมีชีวิตของพวกเขา ข้อดีของประชาธิปไตยคือ การให้คุณค่าของการที่ประชาชนในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง สามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้ (self-determination) เพื่อความเจริญงอกงามของมนุษย์คนนั้น ประชาธิปไตยยังเป็นระบบที่เอื้อให้คนมาตัดสินใจร่วมกัน โดยเฉพาะในปัญหาหรือสิ่งที่ประชาชนต้องการ เพื่อจะได้บรรลุถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ด้วยกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในปฏิบัติการ และการตัดสินใจในเรื่องสาธารณะ ที่กระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขาด้วยกัน หลักการประชาธิปไตยยังให้ความเคารพในเกียรติ ศักดิ์ศรี คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะคนตัวเล็กตัวน้อยและผู้ที่เสียเปรียบที่อาศัยอยู่ในสังคมและในชุมชนท้องถิ่นนั้น ที่ต้องได้รับความเอื้อเฟื้อและเห็นอกเห็นใจ และนี่คือแนวทางทั้งหมดในการเสริมสร้างประชาธิปไตยระดับชุมชนท้องถิ่น

บทสรุปสังเคราะห์จากการดำเนินงานในครึ่งปีแรก

ในส่วนนี้เป็นการสรุปสังเคราะห์จากการดำเนินโครงการวิจัยมา 6 เดือน โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ การดำเนินงานในพื้นที่นำร่อง ความร่วมมือขององค์กรภาคีเครือข่ายและความร่วมมือในพื้นที่ และ ส่วนของการสื่อสารโครงการวิจัย โดยมีสรุปสังเคราะห์ได้ ดังนี้

1. การดำเนินงานในพื้นที่นำร่อง

จากการศึกษาการดำเนินงานในพื้นที่ในช่วง 6 เดือนหลังจากที่ได้มีการเปิดโครงการวิจัยในพื้นที่ต่าง ๆ แล้ว ทางทีมวิจัยมีความมุ่งหมายในการที่จะพัฒนาให้เกิด “พื้นที่กลาง” ในจังหวัดต่าง ๆ ที่เข้าไปดำเนินการ ซึ่ง “พื้นที่กลาง” หมายถึง พื้นที่สาธารณะของประชาชนในการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการจัดการในระดับท้องถิ่น พื้นที่กลางคือ หัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) ที่พยายามแก้ไขปัญหา หรือเติมเต็มข้อบกพร่องของประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) ในกระบวนการกระจายอำนาจของประเทศไทยที่ให้น้ำหนักการกระจายอำนาจผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและอาศัยระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนเป็นเครื่องมือเข้าสู่อำนาจและในท้ายที่สุดผู้ได้อำนาจในการจัดการปกครองท้องถิ่นผ่านกลไกตัวแทนส่วนใหญ่จะตกอยู่ในมือชนชั้นนำท้องถิ่น ประชาชนถูกผลักออกจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองนำมาสู่ปัญหาการกระจายอำนาจของไทย “พื้นที่กลาง” ในหลักการของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือจะสำเร็จได้ ต้องสร้างพลเมืองตื่นรู้ (active citizen) และมีจิตสาธารณะรวมหมู่ (civic life) รูปแบบการมีส่วนร่วมในพื้นที่กลาง คือ การที่ภาคประชาชนหรือภาคพลเมืองร่วมกันวิเคราะห์แลกเปลี่ยนถกเถียงหารือกันเพื่อนำเสนอแนวคิดของตนในการสร้างนโยบายท้องถิ่น ติดตามตรวจสอบการบริหารจัดการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนราชการในพื้นที่ หลักการสำคัญของพื้นที่กลาง คือ กระบวนการที่ให้ประชาชนหรือภาคพลเมืองได้มีส่วนร่วมในการเสนอแนะและตอบสนองข้อเรียกร้องเพื่อให้ตัวแทนของตนหรือรัฐบาลนำไปปฏิบัติต่อไป “พื้นที่กลาง” ดำเนินการบนหลักการของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) และคำนึงถึง ก. หลักการดึงทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม (inclusive) ข. หลักการบูรณาการประเด็นปัญหาร่วมกัน (integration) และ ค. หลักความเห็นพ้อง

ต้องกัน (consensus) ในการดำเนินการต่าง ๆ จากหลักการพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นจึงอาจสรุปประเด็นในการสังเคราะห์ได้ 4 ประเด็น ดังนี้

1.1 บริบทของพื้นที่แต่ละพื้นที่ การที่จะพัฒนาให้แต่ละจังหวัดมี “พื้นที่กลาง” ได้ย่อมมีความยากง่ายขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่ กล่าวคือ ขนาดเล็กหรือใหญ่ของพื้นที่จังหวัด ต้นทุนทางสังคมของแต่ละพื้นที่ ปัจจัยทางการเมืองในพื้นที่ การได้รับความสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานในพื้นที่ การได้เคยร่วมทำกิจกรรมร่วมกันของภาคีในพื้นที่ ความเข้มแข็งขององค์กรภาคีในพื้นที่ ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาให้เกิด “พื้นที่กลาง” ในแต่ละจังหวัดที่แตกต่างกันไป เช่น เชียงรายเป็นจังหวัดใหญ่ที่มีภาคีเครือข่ายหลากหลาย ขอนแก่นมีต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง สุพรรณบุรีภาคีเครือข่ายในพื้นที่ยังขาดโอกาสในการทำกิจกรรมร่วมกัน ชลบุรียังขาดกลไกในการประสานภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ส่วนพัทลุงการดำเนินการผลักดันให้เกิด “พื้นที่กลาง” ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด บริบทของพื้นที่ที่แตกต่างกันดังกล่าวนี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดการพัฒนาให้เกิด “พื้นที่กลาง” ในแต่ละจังหวัดดำเนินไปในลักษณะที่ไม่เหมือนกัน แต่มีวิธีการและเป้าหมายที่เหมือนกัน ดังนั้น กล่าวโดยสรุปในประเด็นนี้ไม่สามารถนำแนวทางที่ตายตัวจากพื้นที่หนึ่งไปใช้กับพื้นที่หนึ่งได้โดยสมบูรณ์ แต่เป็นสิ่งที่นักวิจัยในพื้นที่จะต้องวิเคราะห์สภาพพื้นที่แต่ละพื้นที่ในการที่จะพัฒนาให้เกิด “พื้นที่กลาง” ในแต่ละพื้นที่ได้อย่างไร

1.2 ต้นทุนทางสังคมของแต่ละพื้นที่ ประเด็นสำคัญที่นักวิจัยในแต่ละพื้นที่จะต้องวิเคราะห์เป็นเบื้องต้น คือ ต้นทุนทางสังคมแต่ละพื้นที่เป็นอย่างไร และโครงการวิจัยจะเชื่อมต่อกับต้นทุนทางสังคมในแต่ละพื้นที่ได้อย่างไร ต้นทุนทางสังคมในแต่ละพื้นที่ประกอบด้วยพื้นฐานที่สำคัญ เช่น เครือข่ายในจังหวัดมีความเข้มแข็งหรือไม่เพียงใด ชุมชนในระดับตำบลหรือระดับพื้นที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันในพื้นที่หรือไม่เพียงใด ผู้นำชุมชนหรือผู้นำเครือข่ายในระดับพื้นที่เป็นอย่างไร พื้นที่แต่ละพื้นที่เคยมีการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งในพื้นที่หรือไม่ ในพื้นที่มีกลไกในการประสานงานร่วมกันหรือไม่ ในพื้นที่เคยมีการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาในพื้นที่ร่วมกันหรือไม่ ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญที่นักวิจัยในพื้นที่จะต้องทราบเพื่อจะได้กำหนดทิศทางการทำงานในแต่ละพื้นที่ได้สอดคล้องเหมาะสมกับต้นทุนทางสังคมของแต่ละพื้นที่ เช่น เชียงรายมีต้นทุนทางสังคมที่หลากหลายแต่ยังขาดการประสานร่วมกัน ขอนแก่นชุมชนในระดับตำบลมีความเข้มแข็งมีพื้นฐานของการทำกิจกรรมร่วมกัน สุพรรณบุรีมีความเข้มแข็งในระดับชุมชนบางชุมชนแต่จำเป็นต้องมีการทำกิจกรรมร่วมกันในระดับจังหวัด ชลบุรีมีเครือข่ายประชาสังคมที่เข้มแข็งแต่ยังขาดกลไกในการประสานความร่วมมือของภาคประชาสังคม พัทลุงมีต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งแต่ต้องการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่องและความถาวรของขบวนการภาคประชาสังคม กล่าวโดยสรุป พื้นที่ทั้ง 5 จังหวัดล้วนมีต้นทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเข้มแข็งของภาคประชาสังคมในแต่ละจังหวัดล้วนมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาจังหวัด แต่จากต้นทุนทางสังคมที่แต่ละจังหวัดมีอยู่ยังมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาให้เกิดความเป็นเอกภาพมีกลไกในการบริหารงานร่วมกันเพื่อให้พลังของภาคประชาสังคมมีความเข้มแข็งและมีความยั่งยืน ซึ่งก็คือการพัฒนาให้เกิด “พื้นที่กลาง” ที่มีความยั่งยืนในพื้นที่ของจังหวัดนั้น ๆ

1.3 การกำหนดเป้าหมายในแต่ละพื้นที่ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่าหลักการดำเนินการในพื้นที่นั้นใช้หลักการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) การประชุมปรึกษาหารือของ “พื้นที่กลาง” ย่อมเป็นไปตามความเห็นพ้องต้องกันของพื้นที่กลางที่กำหนดเป้าหมายในพื้นที่แต่ละพื้นที่อย่างไร ดังนั้น การประชุมหารือเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของแต่ละพื้นที่หรือแต่ละจังหวัดย่อมมีเป้าหมายและทิศทางที่แตกต่างกันไป นอกจากหลักการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือแล้ว การกำหนดเป้าหมายในแต่ละพื้นที่ย่อมมีพื้นฐานมาจากการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองในระดับพื้นที่ หรือการกำหนดประเด็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไขจากคนในพื้นที่มิใช่เป็นการกำหนดการแก้ไขปัญหาจากส่วนกลางซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่ หรือไม่สอดคล้องกับวิถีของคนในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ เชียงรายจึงกำหนดเป้าหมายรวมคือ “เชียงรายล้านนาแห่งความสุข” โดยมีประเด็นสาธารณะที่จะขับเคลื่อน 10 ด้าน คือ 1) ด้านสุขภาพ 2) ด้านชาติพันธุ์ 3) ด้านการเกษตร 4) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านการศึกษา 6) ด้านสังคม/วัฒนธรรม 7) ด้านการค้า/การลงทุน 8) ด้านเด็กและเยาวชน 9) ด้านแรงงานข้ามชาติ และ 10) ด้านศิลปะ ในขณะที่ขอนแก่นยังไม่มีกำหนดเป้าหมายรวมในระดับจังหวัดแต่ดำเนินการขับเคลื่อนในระดับตำบลเพื่อสร้างฐานการทำงานที่เข้มแข็งและจะพัฒนามาสู่การพัฒนาให้เกิด “พื้นที่กลาง” ในระดับจังหวัดและนำมาสู่การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน ส่วนสุพรรณบุรีการขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชนให้เข้มแข็งมุ่งเน้นไปที่คุณภาพชีวิต 5 ด้าน คือ 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านสุขภาพ 3) ด้านการศึกษา 4) ด้านสวัสดิการ และ 5) ด้านที่อยู่อาศัย โดยอาศัยเครื่องมือคือ แผนการพัฒนาที่จัดทำโดยความร่วมมือทั้งจากภาคประชาชน ภาคธุรกิจและภาครัฐสำหรับชลบุรีมีการกำหนดเป้าหมายรวมในเชิงองค์กรกล่าวคือมุ่งพัฒนาพื้นที่กลางให้เป็นสถาบันที่มีความเข้มแข็งยั่งยืนในนามของ “สภาพลเมืองชลบุรี” เพื่อให้กลไกของสภาพลเมืองดังกล่าวเข้าไปมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจังหวัดชลบุรีในมิติต่าง ๆ ส่วนพัทลุงมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันเพื่อมุ่งสู่ “พัทลุงมหานครแห่งความสุข” โดยมีการกำหนดประเด็นขับเคลื่อนแบบบูรณาการ 8 ประเด็น คือ 1) การออกแบบระบบการศึกษาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของผู้เรียน สร้างพลเมืองผู้ตื่นรู้ 2) การสร้างเศรษฐกิจเกื้อกูล 3) การออกแบบและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างระบบนิเวศที่ยั่งยืน 4) จังหวัดอาหารปลอดภัยและรักษาพันธุ์พืช สร้างจุดเด่นด้านสมุนไพรและสุขภาพชุมชน 5) การสร้างความมั่นคงของชุมชนสวัสดิการชุมชนและที่อยู่อาศัย 6) ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ประเพณี และวัฒนธรรม 7) การออกแบบพื้นที่พิเศษของจังหวัดพัทลุง และ 8) การสร้างการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป การกำหนดเป้าหมายในแต่ละพื้นที่เป็นเรื่องที่ “พื้นที่กลาง” ในแต่ละจังหวัดจะกำหนดตามความมุ่งหมายหรือเห็นพ้องต้องกันของแต่ละพื้นที่ที่ต้องการสร้างฝันร่วมกันเพื่อนำไปสู่พลังผลักดันและขับเคลื่อนสู่เป้าหมายปลายทางดังกล่าว

1.4 แนวทางในการสร้างความเข้มแข็งในแต่ละพื้นที่ ในประเด็นเรื่องบริบทแต่ละพื้นที่ ต้นทุนทางสังคมและพื้นที่ และการกำหนดเป้าหมายในแต่ละพื้นที่นั้นมีความแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีความมุ่งหมายเดียวกันคือการสร้างให้เกิด “พื้นที่กลาง” ให้เป็นกลไกในระดับพื้นที่ที่มีความยั่งยืนและมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาในระดับจังหวัดได้ ดังนั้น การจะสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในแต่ละ

พื้นที่จึงมีปัจจัยที่หลากหลายและปัจจัยที่เป็นบริบทในแต่ละพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ทางโครงการวิจัยฯ มองว่าเป็นปัจจัยร่วมในทุกพื้นที่ คือ 1) การมีกองเลขานุการของพื้นที่กลางที่มีความแน่นอนชัดเจนเพื่อทำหน้าที่ในการเป็นการกลไกในการประสานงานขับเคลื่อนติดตามการดำเนินงานขององค์กร 2) การต้องอาศัยงบประมาณในการดำเนินการเพื่อให้การจัดการประชุมปรึกษาหารือโดย “พื้นที่กลาง” สามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น 3) การจัดองค์กรของ “พื้นที่กลาง” อย่างหลวม ๆ เพื่อให้การทำงานของ “พื้นที่กลาง” สามารถดำเนินไปได้ในช่วงเริ่มต้น ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นประเด็นร่วมของการสร้างความเข้มแข็งให้กับ “พื้นที่กลาง” ในแต่ละพื้นที่ นอกเหนือจากประเด็นที่เป็นบริบทของแต่ละพื้นที่ ซึ่งข้อพิจารณาดังกล่าว เป็นประเด็นที่โครงการวิจัยจะได้หารือร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่ายที่ทำงานสนับสนุนภาคประชาสังคมในพื้นที่ ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

2. ความร่วมมือขององค์กรภาคีเครือข่ายและความร่วมมือในพื้นที่

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงความร่วมมือใน 2 ระดับ กล่าวคือ ความร่วมมือขององค์กรภาคีเครือข่าย และ ความร่วมมือในพื้นที่ โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

2.1 ความร่วมมือขององค์กรภาคีเครือข่าย โครงการวิจัยฯ ในฐานะเป็นฝ่ายวิชาการเห็นว่าการทำงานเพื่อสนับสนุนองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ที่จะมีความเข้มแข็งได้ หากองค์กรภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนการทำงานของประชาชนในพื้นที่ที่มีหลายองค์กร กล่าวคือ 1) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) 2) สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) 3) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพแห่งชาติ (สสส.) 4) สถาบันพระปกเกล้า สำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง หากองค์กรภาคีเหล่านี้มีโอกาสได้หารือร่วมกันในการทำงานสนับสนุนภาคประชาชนในพื้นที่จะทำให้กระบวนการของประชาชนในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อนในมิติต่าง ๆ หรือกล่าวโดยสรุปว่า องค์กรภาคีเครือข่ายควรร่วมกันในการสร้างดาวดวงเดียวกัน และนี่คือเหตุผลประการสำคัญที่นำมาสู่การหารือของทีมีวิจัยกับแต่ละองค์กรภาคีเครือข่าย โดยโครงการวิจัยฯ มีต้นทุนในการทำความร่วมมือทางวิชาการกับทาง พอช. เป็นพื้นฐาน หลังจากนั้นทางทีมีวิจัยได้เข้าหารือกับทางปลัดกระทรวงมหาดไทยในการหาแนวทางสนับสนุนการทำงานกับภาคประชาสังคมในพื้นที่และต่อมาได้เข้าหารือกับผู้บริหารของ สช. ผู้บริหารของสถาบันพระปกเกล้า และตัวแทนของ สสส. เพื่อพัฒนาความร่วมมือในการทำงานร่วมกันเพื่อสนับสนุนภาคประชาสังคมในพื้นที่

หลังจากที่ทางทีมีวิจัยได้เข้าหารือกับทีมผู้บริหารขององค์กรภาคีดังกล่าวแล้วจึงนำมาสู่การประชุมร่วมกัน 4 ฝ่าย คือ พอช., สช., สถาบันพระปกเกล้า และทางทีมีวิจัย จากการปรึกษาหารือที่ประชุมมีความเห็นสอดคล้องกันว่าองค์กรภาคีทั้งหลายควรประสานการทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายเดียวกันคือ การสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาสังคมในพื้นที่ โดยที่ประชุมเห็นควรตั้ง “คณะทำงาน” เพื่อพัฒนาแนวทางการทำงานร่วมกัน และจะนำมาสู่การทำความตกลงร่วมกันระหว่างองค์กรทั้งหลาย ปัจจุบันนี้คณะทำงานประกอบด้วยตัวแทนจาก 5 ฝ่าย ประกอบด้วย พอช., สช., สสส., สถาบันพระปกเกล้า และทีมีวิจัย ร่วมเป็นคณะทำงานในการพัฒนาแนวทางในการทำงานสนับสนุนภาคประชาสังคมในระดับพื้นที่ร่วมกัน หลังจากได้

ข้อยุติในระดับคณะทำงานแล้วจะพัฒนาไปสู่การทำความร่วมมือกันระหว่าง 6 องค์กร คือ พอช., สช., สสส., สถาบันพระปกเกล้า, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และกระทรวงมหาดไทยต่อไป

2.2 ความร่วมมือในระดับพื้นที่ สำหรับความร่วมมือในระดับพื้นที่แต่ละพื้นที่ทั้ง 5 จังหวัด หลังจากการเปิดตัวโครงการวิจัยในแต่ละพื้นที่ ความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในระดับพื้นที่เริ่มมีความชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ โดยมีภาคส่วนที่สำคัญดังนี้ องค์กรเครือข่ายของสภาองค์กรชุมชน, องค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมต่าง ๆ , องค์กรภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจ, องค์กรภาครัฐรวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, องค์กรภาคีเครือข่าย และภาควิชาการ ประเด็นของการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิด “พื้นที่กลาง” ที่เข้มแข็งจำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็งจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะจากภาครัฐและภาคธุรกิจ สำหรับการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐหากได้มีความร่วมมือกับทางกระทรวงมหาดไทยประเด็นดังกล่าวอาจได้รับการแก้ไขในระดับหลักการไปได้ และความร่วมมือขององค์กรภาคีเครือข่ายหากได้มีความร่วมมือตามที่กล่าวไว้ในหัวข้อ 4.1 ก็จะทำให้การสนับสนุนและความร่วมมือในระดับพื้นที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนยิ่งขึ้น

3. ส่วนของการสื่อสารโครงการวิจัย หลังจากเริ่มโครงการวิจัยได้มีการสื่อสารโครงการใน 3 ลักษณะ คือ 1) การเผยแพร่หนังสือ “นวัตกรรมชุมชนเข้มแข็ง : ฐานรากประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทย” โดย ศ.ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ ทั้งในลักษณะของรูปเล่มและในลักษณะของ E-Book 2) การสื่อสารสาธารณะและเครือข่ายพื้นที่ส่วนกลาง และ 3) การสื่อสารพื้นที่ศึกษาและเครือข่ายการสื่อสารในชุมชนในจังหวัดนาร่อง โดยทางโครงการคาดหวังว่าเมื่อได้ดำเนินการผ่านปีที่ 1 ไปแล้วและเมื่อมีการตกผลึกในทางความคิดมากขึ้น ประกอบกับการทำงานในพื้นที่แสดงให้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น ทางโครงการจะขยายผลทางความคิดต่อสังคมอย่างกว้างขวางต่อไป

บทสรุป

จากการศึกษาเรื่อง “การสร้างชุมชนเข้มแข็งกับการพัฒนาประชาธิปไตยฐานรากของไทย” ประกอบกับการปฏิบัติในพื้นที่ในจังหวัดนาร่อง 5 จังหวัด สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนในสังคมไทย แต่ทั้งนี้จะต้องหาแนวทางและวางมาตรการกลไกที่จะพัฒนาให้เกิด “พื้นที่กลาง” ในแต่ละชุมชน โดยเฉพาะ “พื้นที่กลาง” ในระดับจังหวัด นอกจากนี้ ยังมีความจำเป็นที่จะต้องประสานงานกับองค์กรภาคีเครือข่ายที่ทำงานกับภาคประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ถึงเป้าหมายในการที่จะสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่ หากชุมชนในแต่ละพื้นที่มีความเข้มแข็งมีความเป็นเอกภาพ ชุมชนจะมีบทบาทอย่างสำคัญในการช่วยเหลือภาครัฐในการบริหารจัดการในระดับพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ เมื่อประชาชนในพื้นที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมแก้ไขปัญหาในพื้นที่ของตนเองได้ ฐานรากเหล่านี้จะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำในทางโครงสร้างและจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของประชาธิปไตยอัตลักษณ์ไทยที่วางพื้นฐานสำคัญอยู่ที่ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- โกวิทย์ พวงงาม, (2562). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. พิมพ์ครั้งที่ 2, นนทบุรี : ธรรมสาร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- บรรเจิด สิงคะเนติ ศักดิ์ณรงค์ มงคล, วศิน โกมุท, ดารุณี พุ่มแก้ว, ฌานีธี สันตะพันธ์, วัชรชัย จิรจินดากุล. (2562). *โครงการวิจัยเรื่อง “บทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในทศวรรษหน้า กับความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและการเมือง” : โครงการปีที่ 2 “ธรรมาภิบาลกับการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ, (2565). *การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- ประเวศ วะสี. (2551). *การเมืองภาคพลเมือง การพัฒนาการเมืองไปสู่ประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2565). *การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยการดำเนินงานอย่างบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว).
- สนั่น ชูสกุล และคณะ (2550). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เสกสรรค์ สนาวา อภิชาติ ใจอารีย์ และระวี สัจจโสภณ. (2563). *สังเคราะห์กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่ความเป็นชุมชนประชาธิปไตย*. *วารสารการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 11(3), 45 -55.
- Barber, B.R. (2003). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. Berkeley: University of California Press.
- Kymlicka, W., & Straehle, C. (1999). Cosmopolitanism, Nation=States, and Minority Nationalism: A Critical Review of Recent Literature. *European Journal of Philosophy*. 7 (1), 65 - 88. Doi:10.1111/1468-0378.00074.
- West, C. (2004). *Democracy Matters: Winning the Fight Against Imperialism*. Penguin Press HC.